
УДК 349.222

<https://doi.org/10.34142/23121661.2021.33.04>

orcid.org/0000-0003-2509-865X

© Головань Т.Г., 2021

Т.Г. Головань

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ В УКРАЇНІ

T. Holovan

CONCEPTUAL BASES OF SOCIAL DIALOGUE IN UKRAINE

Анотація. Метою наукової статті є дослідження концептуальних засад соціального діалогу в Україні щодо ефективності їхнього впровадження. Автор акцентує увагу на відсутності єдиного наукового розуміння окремих елементів соціального діалогу. У науковій літературі зустрічаються суперечливі тлумачення принципів соціального діалогу, трипартизму, форм соціального діалогу, механізмів забезпечення соціального діалогу тощо. Подальші наукові дослідження мають бути спрямовані на формування концепції сучасної української моделі соціального діалогу з урахуванням позитивного європейського досвіду. Ураховуючи, що Україна обрала актуальним напрям подальшої євроінтеграції, важливим залишається питання приведення сфери соціального діалогу до відповідних європейських стандартів. Євроінтеграція потребує радикального реформування соціального діалогу. Наявна система соціального діалогу не є цілісною, ефективною через відсутність розуміння механізмів соціального діалогу та чіткого нормативно-правового регулювання.

Ключові слова: соціальний діалог, трипартизм, наукова концепція, концептуальні засади, мета соціального діалогу, принципи соціального діалогу, форми соціального діалогу, держава, суспільство.

Аннотация. Целью написания научной статьи является исследование концептуальных основ социального диалога в Украине с точки зрения эффективности его внедрения. Автор акцентирует внимание на отсутствии единого научного понимания отдельных элементов социального диалога. В научной литературе встречается неоднозначное трактование принципов социального диалога, трипартизма, форм социального диалога, механизмов обеспечения социального диалога. Дальнейшие научные исследования должны быть направлены на формирование концепции современной украинской модели социального диалога с учетом положительного европейского опыта. Учитывая, что Украина выбрала актуальным направление дальнейшей евроинтеграции, важным остается вопрос приведения сферы социального диалога в соответствующие европейским стандартам. Евроинтеграция требует радикального реформирования социального диалога. Существующая система социального диалога не является целостной, эффективной из-за отсутствия понимания механизмов социального диалога и четкого нормативно-правового регулирования.

Ключевые слова: социальный диалог, трипартизм, концепция, концептуальные основы, цели социального диалога, принципы социального диалога, формы социального диалога, государство, общество.

Abstract. The purpose of writing a scientific article is to study the conceptual foundations of social dialogue in Ukraine from the point of view of the effectiveness of its implementation. The author focuses on the lack of a unified scientific understanding of individual elements of social dialogue. In the scientific literature, there is an ambiguous interpretation of the principles of social dialogue, tripartism, forms of social dialogue, mechanisms for ensuring social dialogue. Further scientific research should be aimed at forming the concept of a modern Ukrainian model of social dialogue, taking into account the positive European experience. Considering that Ukraine has chosen a relevant direction for further European integration, it remains important to bring the sphere of social dialogue into line with European standards. European integration requires a radical reform of social dialogue. The existing system of social dialogue is not holistic, effective due to the lack of understanding of the mechanisms of social dialogue and clear legal regulation.

Key words: social dialogue, tripartism, concept, conceptual foundations, purpose of social dialogue, principles of social dialogue, forms of social dialogue, state, society.

Постановка проблеми. Питання становлення та ефективного впровадження соціального діалогу в Україні є одним з найактуальніших питань в умовах реформування багатьох сфер держави. Проголошення України соціальною державою вимагає від держави реалізації такої політики, яка б забезпечувала достатній рівень соціального захисту, участі в управлінні та підтримання стабільності соціально-економічної сфери. Адже політика соціальної держави має бути спрямована на підтримання соціального компромісу, метою якого є врегулювання та узгодження конфліктів у системі соціально-трудова відносин.

Соціальний діалог є процесом визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу, які представляють інтереси працівників, роботодавців та органів виконавчої влади й місцевого самоврядування, з питань формування та реалізації державної соціально-економічної політики та регулювання соціально-трудова відносин.

Соціальний діалог діє як каталізатор реформ, адже ґрунтуючись на технології добровільних багатосторонніх ініціатив, забезпечує консенсус, відкритість, політичну відповідальність учасників, сприяє налагодженню співпраці між усіма секторами суспільства.

Проблемою наявної системи соціального діалогу в Україні є низький рівень розвитку суб'єктів соціального діалогу, відсутність культури соціального діалогу в суспільстві загалом. На жаль, наявна система соціального діалогу не забезпечує досягнення запланованого ефекту. Діяльність соціальних партнерів у межах соціального діалогу зберігає переважно формальний характер.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженнями окремих аспектів соціального діалогу, зокрема правового регулювання соціального діалогу в Україні, співвідношення понять «соціальне партнерство» та «соціальний діалог», організаційно-правових аспектів соціального діалогу, займалися такі науковці, як О.О. Коваленко [1], М.О. Міщук [2], М.В. Сорочишин [3], О.А. Трюхан [4], Г.І. Чанишева [5].

Г.І. Чанишева, розглядаючи соціальний діалог у сфері праці як один з основних принципів трудового права, наголосила на тому, що принцип соціального діалогу у сфері праці до цього часу ще не був предметом спеціального комплексного дослідження [5, с. 162].

М.В. Сорочишин здійснював дослідження правових аспектів соціального діалогу у сфері праці, зокрема принципів соціального діалогу, сторін, рівнів та організаційно-правових форм соціального діалогу у сфері праці [3].

О.О. Коваленко досліджувала проблеми здійснення соціального діалогу в Україні крізь призму характеристики його принципів у світлі входження до Європейського Союзу та зауважила, що на цьому етапі розвитку наукової думки можна говорити лише про постановку проблеми соціального діалогу в загальному вигляді [1, с. 85].

Однак, незважаючи на ґрунтовність зазначених наукових досліджень, питання концептуальних засад соціального діалогу комплексно не вивчались. І це є істотною прогалиною для сучасної науки та практики, яку варто якнайшвидше ліквідувати.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Метою цієї наукової статті є дослідження концептуальних засад соціального діалогу в Україні щодо ефективності їхнього впровадження.

Виклад основного матеріалу дослідження з новим обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Говорячи про концептуальні засади будь-якого явища, необхідно звернути увагу на те, що лежить в основі самого терміна «концепція». У Словнику іншомовних слів зазначено: «Концепція (лат. Сприйняття) – система поглядів на певне явище; спосіб розуміння, тлумачення якихось явищ, основоположна ідея теорії, загальний її задум» [6].

Наукова концепція – це тлумачення якого-небудь процесу або явища, основний погляд на предмет і об'єкт дослідження, певний спосіб розуміння. Здебільшого в сучасній науці під науковою концепцією розуміється фундаментальна теоретична схема або система. Ця схема містить **вихідні принципи, основні поняття** чи категорії, універсальні для певної теорії **закони**, ідеалізовані **схеми** (моделі, об'єкти) описуваної галузі, на яку проєктуються інтерпретації всіх тверджень теорії.

Концепція виникає як результат творчої діяльності людини в його роботі з осмислення світу. Концепція задає і способи вираження понять (базових

концептів), термінів, створюваних на базі ідеї. Очевидно, що виклад будь-якої наукової концепції вимагає уточнення цілої низки термінів і визначень, використовуваних для опису процесів і явищ. В.В. Налимов висловив думку про те, що термінами кодуються цілі концепції. «Концепції треба роз'яснювати, концептуальний характер термінів створює підвищений поліморфізм мови науки. Чим глибша й складніша концепція, кодована терміном, тим більший його поліморфізм» [7, с. 45].

Отже, формулювання концептуальних засад певного явища є згрупуванням певних елементів, основоположних ідей, що дають змогу сформулювати чітке розуміння цього явища.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» «соціальний діалог – процес визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу, які представляють інтереси працівників, роботодавців та органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування, з питань формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин» [8].

Соціальний діалог здійснюється між сторонами соціального діалогу відповідного рівня у формах обміну інформацією, консультацій, узгоджувальних процедур, колективних переговорів з укладення колективних договорів і угод. Отже, законодавець під соціальним діалогом розуміє процес, який передбачає всі види переговорів, обміну інформацією, консультацій між роботодавцями, працівниками та державою, спрямований на ефективне вирішення питань формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин.

Відповідно до чинного законодавства соціальний діалог здійснюється на національному, галузевому, територіальному та локальному (підприємство, установа, організація) рівнях на тристоронній або двосторонній основі й базується на принципах законності та верховенства права, репрезентативності й правоможності сторін та їхніх представників, незалежності й рівноправності сторін, конструктивності та взаємодії, добровільності й прийняття реальних зобов'язань, взаємної поваги й пошуку компромісних рішень, обов'язковості розгляду пропозицій сторін, пріоритету узгоджувальних процедур, відкритості та гласності, обов'язковості дотримання досягнутих домовленостей, відповідальності за виконання прийнятих зобов'язань тощо.

На сьогодні в основу соціального діалогу як процесу досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу покладено засади трипартизму.

Генеральна конференція Міжнародної організації праці в Резолюції про трипартизм і соціальний діалог підтвердила стратегічне завдання щодо укріп-

лення трипартизму та соціального діалогу й наголосила на тому, що соціальний діалог і трипартизм виявилися цінними демократичними засобами вирішення соціальних проблем, формування консенсусу, надання допомоги в розробці міжнародних трудових норм та вирішення широкого кола трудових проблем, щодо яких соціальні партнери відіграють безпосередню, легітимну та незамінну роль.

Міжнародна організація праці будь-яким способом підтримує та заохочує трипартизм у межах держав, чим сприяє розвитку соціального діалогу між урядами, профспілками та роботодавцями. Ефективність такого співробітництва має забезпечуватися наявністю незалежних, вільних, репрезентативних сторін, які виконують функції та тісно взаємодіють між собою задля розв'язання проблем, що виникли, та пошуку та прийняття рішень, які є взаємокорисними [9, с. 85–86].

Принципи трипартизму закріплені в Конвенції № 144 про тристоронні консультації для сприяння застосуванню міжнародних трудових норм, Конвенції № 154 про сприяння колективним переговорам, Рекомендації №163 про сприяння колективним переговорам, Конвенції № 87 про свободу асоціації та захист права на організацію, Конвенції № 98 про застосування принципів права на організацію та на ведення колективних переговорів, Рекомендації №113 щодо консультацій і співробітництва між державною владою та організаціями підприємців і працівників у галузевому та національному масштабі, Рекомендації № 152 про тристоронні консультації.

Трипартизм є багатоаспектним явищем. З наукового погляду, трипартизм розглядається як метод, механізм, особливий вид суспільних відносин, система регулювання соціально-трудова відносин, суспільно-політичний інститут, ідеологія. У найбільш загальному значенні під терміном «трипартизм», як правило, розуміють у певний спосіб організовану форму взаємодії та співпраці представників трьох секторів народного господарства: бізнесу, праці, влади [10].

У документах Міжнародної організації праці про тристоронні консультації термін «трипартизм» визначається як тристороння співпраця, що поширюється на всі відносини між урядом, працівниками та роботодавцями, що стосуються розроблення й здійснення економічної та соціальної політики.

Організація соціального діалогу, яка ґрунтується на принципах трипартизму, сприяє формуванню традицій соціального миру, що оснований на вільних переговорах та вирішенні конфліктних ситуацій. Саме тому Міжнародне бюро праці характеризує трипартизм як практику взаємодії між урядами та представницькими організаціями працівників і роботодавців національного й міждержавного рівнів із метою формування найактуальніших із міжнародних трудових норм та забезпечення соціальної згуртованості й верховенства закону. Відтак,

вагоме значення в реалізації засад трипартизму належить учасникам соціального діалогу.

Реалізація принципів трипартизму забезпечує незалежність і свободу працівників і підприємців, наголошуючи водночас на важливості ролі держави у сфері соціального діалогу. Тристоронній соціальний діалог, побудований на глибокому розумінні суперечливих інтересів його сторін та прагненні загального суспільного добробуту й злагоди, є цінним демократичним інструментом удосконалення системи регулювання сфери соціально-трудова відносин.

Безперечно, на сьогодні зроблені спроби нормативного врегулювання концептуальних засад соціального діалогу. Однак нормативне врегулювання питань соціального діалогу не є достатнім для його ефективного впровадження. Адже соціальний діалог не існує як виокремлене самостійне явище. Соціальний діалог може досягти поставленої мети лише за наявності певних умов, зокрема наявності відповідної державної політики, створення достатньої нормативно-правової бази, сприятливого соціального та політичного середовища. У цьому контексті на особливу увагу заслуговують питання саме державної політики в сфері соціального діалогу, яка повинна мати соціальну та економічну спрямованість і відповідати принципам соціальної справедливості, соціальної відповідальності. Саме тут можна стверджувати про неефективність державної політики, що призводить до декларативного характеру соціальної орієнтації ринкової економіки, відсутності дієвої державної підтримки для учасників соціального діалогу, слабкості захисту працівників із боку профспілок, наявності тіньової економіки, відсутності чіткого нормативно-правового врегулювання механізму соціального діалогу.

Безумовно, вирішення багатьох проблем соціального характеру за умов соціального діалогу не вичерпало свої можливості. Соціальний діалог може стати найдієвішим механізмом визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей і прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу, які представляють інтереси працівників, роботодавців та органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування, з питань формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин. До того ж, визнаючи, що фундаментом соціального діалогу є трипартизм, необхідно розглядати можливість розширення його суб'єктності. Адже теоретично доведено та практично підтверджено є доцільність широкої участі, наприклад, неурядових організацій.

Висновки з цього дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Враховуючи, що Україна обрала актуальним напрям подальшої євроінтеграції, важливим залишається питання приведення сфери соціального діалогу до відповідних європейських стандартів. Євроінтеграція потребує радикального реформування соціального діалогу. Наявна система соціального діалогу не є цілісною, ефективною через відсутність розуміння механізмів

соціального діалогу та чіткого нормативно-правового регулювання. Беззаперечною перешкодою на шляху ефективного впровадження соціального діалогу в Україні є недостатній рівень наукових досліджень у цій сфері. У науковій літературі зустрічаються суперечливі тлумачення принципів соціального діалогу, трипартизму, форм соціального діалогу, механізмів забезпечення соціального діалогу тощо. Подальші наукові дослідження мають бути спрямовані на формування концепції сучасної української моделі соціального діалогу з урахуванням позитивного європейського досвіду.

Література

1. Коваленко О.О. Окремі проблеми здійснення соціального діалогу в Україні через призму характеристики його принципів у світлі входження до ЄС // Збірник наукових праць Харківського національного університету ім. Г.С. Сковороди «Право». Харків, 2017. Вип. 28. С. 85–90;
2. Міщук М.О. Проблеми правового регулювання соціального партнерства у трудовому праві України: дис. ... д-ра юрид. наук 12.00.05 / Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2015. 428 с.;
3. Сорочишин М.В. Правові аспекти соціального діалогу у сфері праці: монографія. Одеса: Юридична література, 2014. 208 с.;
4. Трюхан О.А. Організаційно-правові форми соціального діалогу у сфері праці: дис... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2006. 200 с.
5. Чанишева Г.І. Соціальний діалог у сфері праці як один з основних принципів трудового права: *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 27. С. 162–166;
6. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/sis/index.shtml>;
7. Налимов В.В. Вероятностная модель языка. О соотношении естественных и искусственных языков; 2-е изд. М.: Наука, 1979. 303 с.;
8. Про соціальний діалог в Україні: Закон України від 23 грудня 2010 р. №2862-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17>;
9. Тресторонні консультації / переклад з англ.; наук. ред. В.І. Костриця. К.: Міленіум, 2002. 108 с.;
10. Рихлі Л., Прітцер Р. Діалог на національному рівні у країнах – кандидатах на вступ до Європейського Союзу: спеціальна програма соціального діалогу, трудового права і трудового законодавства. Женева: Міжнародне бюро праці, 2003. 53 с.;
11. Петроє О. Трипартизм як концептуальна основа соціального діалогу в державному управлінні // Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президенті України. 2012. Вип. 1. С. 245–254;
12. Капліна Г.А. Модель соціального партнерства в Україні: проблеми запозичення зарубіжного досвіду. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2014. № 29. С. 55–61.